

L'INSTANT MÀGIC

L'INSTANT MÀGIC

PIONERS DE LA
FOTOGRAFIA ANDORRANA
(1884-1930)

A la coberta, fragment de:
Anyós. Casa Cremat i coberts, cal Joan i ca l'Antònia [1911-1916] FGP_ 182
Autor: Guillem de Plandolit

Edita
© Govern d'Andorra
Ministeri de Cultura
Arxiu Nacional d'Andorra
© De les fotografies: Arxiu Nacional d'Andorra
© De les fotografies del fons Rafeló: Fundació Julià Reig
© De la fotografia C21.2: Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU)
Autor
Isidre Escorihuela
Reproduccions fotografies
Isidre Escorihuela
Laboratori EGM (fons Rafeló)
Coordinació gràfica i disseny
Miquel Pagès. Imatge gràfica del Govern d'Andorra

Dipòsit Legal: AND.34-2014
ISBN: 978-99920-0-683-2

Abreviatures:
ANA: Arxiu Nacional d'Andorra
TC-P: Tribunal de Corts, Processos
CR: Casa Rosell
CEC: Centre Excursionista de Catalunya

Primera edició: gener del 2014

Sota les sancions establertes per les lleis, queden rigorosament prohibides, sense l'autorització per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment –inclosos la reprografia i el tractament informàtic– i la distribució d'exemplars d'aquesta edició mitjançant lloguer o préstec públic.

Agraïments:
Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell

ÍNDEX

5. L'instant màgic. Pioners de la fotografia andorrana (1884-1930)

7. Pioners de la fotografia andorrana.

Fotografia andorrana. Primer període (1884-1930)

12. Els inicis. Alguns dels fotògrafs coetanis de Joaquim de Riba Camarlot al s. XIX.

16. Originals de J. A. Brutails. utilitzats per Vuillier per a les seves il·lustracions.

20. Original de Brutails. Utilitzat per André Slom per a un gravat de l'any 1897.

24. Interrogants sobre la data d'algunes de les fotografies del fons Bordas.

25. La Casa de la Vall

28. Balcó de cal Marxanda de la Mosquera

29. Apunt final

30. El primer període (1884-1930). Els pioners

31. Els pioners de la fotografia andorrana.

32. Els autors: Casa Rosell

44. Guillen de Plandolit

57. Casa Cremat

71. Rafelo

84. Casa Areny Plandolit

97. Fons Claverol

98. Bibliografia

PRÒLEG

L'INSTANT MÀGIC PIONERS DE LA FOTOGRAFIA ANDORRANA (1884-1930)

Quins personatges varen aconseguir sense saber-ho ser els pioners de la fotografia andorrana? Aquesta pregunta potser no té una resposta clara ni absoluta, però sí que podem anar desgranant part de la nostra petita història fotogràfica i acostar-nos cada cop més als nostres pioners per poder-los presentar com a tals.

La feina acaba de començar. Tenim nocions i pistes més o menys clares de quins van ser els primers viatgers o excursionistes a passejar-se per Andorra amb les seves enormes càmeres de plaques, immortalitzant uns paisatges clarament rurals i que varen servir per realitzar gravats, més realistes, que il·lustraven aquelles aventures romàntiques.

Tenim un excel·lent treball realitzat, entre els anys 1886 i 1889, pel fotògraf anglès F. H. Deverell, que ha estat considerat el pioner de la fotografia a Andorra. Però realment ho va ser? Podrem arribar a saber qui o quins van ser els nostres pioners?

La fotografia, o més ben dit els processos fotogràfics, arrenquen amb l'invent de Daguerre l'any 1839. El daguerreotip tenia la capacitat de captar un instant precís, un instant màgic dins d'aquella societat burgesa de mitjan segle XIX. Des d'aquell precís moment fins avui en dia, la fotografia forma part de les nostres vides, de la nostra rutina. Tant és així, que avui utilitzem el nostre dispositiu mòbil com a càmera fotogràfica i gràcies a les xarxes socials podem compartir amb el món el nostre instant màgic.

Si Deverell ha estat considerat el pioner de la fotografia a Andorra, podríem dir que Joaquim de Riba Camarlot, de la casa Rossell d'Ordino, va ser el primer fotògraf d'Andorra?

Una carta seva, signada amb data del 15 d'abril del 1884, sembla que ho certifica.

Però, qui va ser Joaquim de Riba Camarlot, de la casa Rossell d'Ordino? Què li devia passar pel cap el dia 15 d'abril d'aquell any 1884 per posar-se darrere del vidre esmerilat d'una càmera de plaques d'un amic seu, mirar-hi, tapar-se amb aquell drap negre, veure un personatge capgirat i prémer aquell petit obturador... Ja està! I així, sense fer soroll, es convertí en el que podem considerar, amb la informació de la qual disposem, el nostre primer fotògraf, el primer a endinsar-se dins del món de la química i la gelatina.

I amb ell, uns quants andorrans coetanis seus: Julià Reig Roqueta, de casa Rafeló de Sant Julià de Lòria; Josep Lluís Molné Salines, de casa Cremat d'Anyós; Josep Claverol, instal·lat a la Seu d'Urgell; Guillem de Plandolit i el seu germà Pau Xavier, de la casa Plandolit d'Ordino.

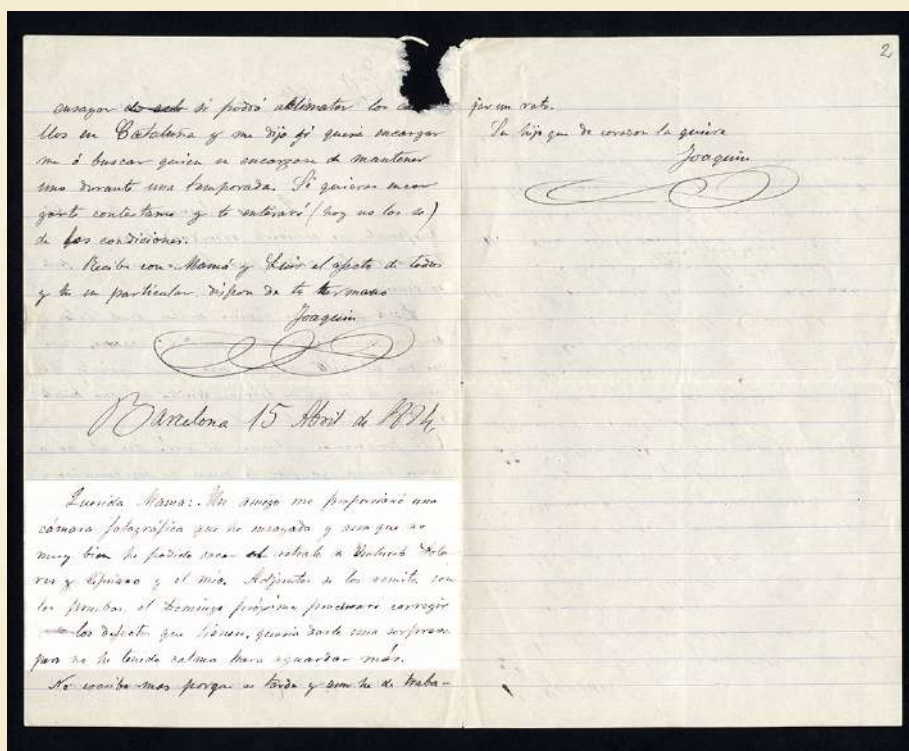
Però, qui eren, i què van fotografiar? En les properes pàgines ho intentarem esbrinar.

PIONERS DE LA FOTOGRAFIA ANDORRANA

FOTOGRAFIA ANDORRANA. PRIMER PERIODE (1884-1930)

Barcelona, 15 d'abril del 1884

"Querida mamá: un amigo me proporcionó una cámara fotográfica que he ensayado y aunque no muy bien he podido sacar el retrato de Ventureta Solares y Cipriano y el mío. Adjuntos se los remito, son las pruebas. El domingo próximo procuraré corregir los defectos que tienen, quería darle una sorpresa pero no he tenido calma para aguardar más..."

Document. ANA/CR- 8465.

Joaquim de Riba Camarlot, fill de Joaquim de Riba i Dolors Camarlot, de la casa Rossell d'Ordino, escriu una carta a la seva mare per fer-li saber que ha fet uns retrats fotogràfics amb la càmera d'un amic seu. Així doncs, el jove Joaquim, de 28 anys i estudiant de medicina a Barcelona, ens deixa constància escrita del fet que, molt possiblement, amb aquest primer retrat es converteix en el primer fotògraf andorrà de la història de la fotografia del Principat.

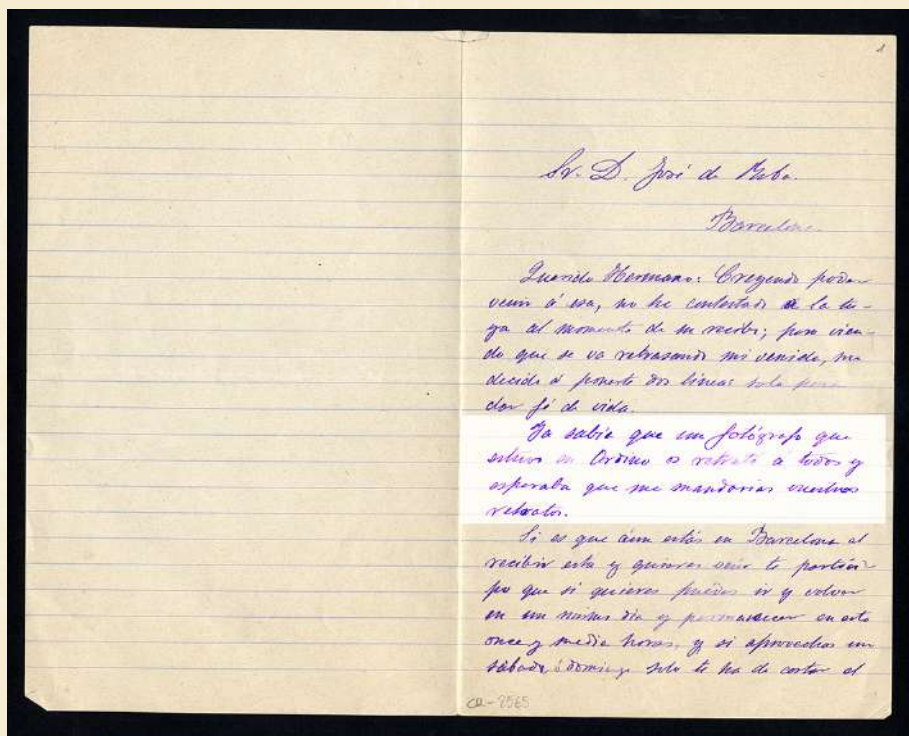
La nostra història fotogràfica documentada s'inicia 45 anys més tard que Louis Daguerre, l'agost de l'any 1839, presentés en societat a París el primer procés fotogràfic, que va inventar ell mateix, el daguerreotip. El mateix any 1839, el dia 10 de novembre, a la ciutat de Barcelona iniciaven la seva pròpia història fotogràfica realitzant el primer daguerreotip de tota la península Ibèrica, al bell mig del carrer i, segons diuen les cròniques de l'època, amb una gran aflluència de públic, encuriosit pel nou artefacte que immortalitzava la realitat. Va ser al Pla de Palau. Aquesta primera imatge avui en dia està desapareguda.

La vida és plena de curiositats, coincidències i incerteses: Barcelona, també, va ser la primera ciutat on un jove fotògraf, en aquest cas andorrà presumptament, va realitzar la primera imatge de la història de la fotografia andorrana, sense tant de rebombori com 45 anys enrere. Molt possiblement com a testimoni d'aquest acte que ara ens resulta cabdal per entendre la nostra història, el jove Joaquim, acompanyat del seu amic i de Ventureta Solares i Cipriano, va captar en una placa de vidre la seva primera imatge fotogràfica.

Però les coincidències no van mai soles, i igual que el daguerreotip disparat al Pla de Palau, la nostra primera imatge fotogràfica està avui en dia desapareguda o sigil·losament camuflada entre alguna de les més de 700 imatges realitzades per Joaquim de Riba Camarlot, algunes –principalment els retrats– encara per identificar.

Curiosament, però, el mateix Joaquim i la seva família, moguts per un interès artístic o senzillament portats per la tendència de les famílies benestants europees del moment, conserven un seguit de processos fotogràfics de primera línia com els daguerreotips, els ferrotips i les típiques i clàssiques **cartes de visite** tan famoses a l'època.

Mentre el jove Joaquim experimentava amb la fotografia i ja practicava la medicina al poble tarragoní del Morell, per Andorra hi passaven viatgers, aventurers, romàntics excursionistes, escriptors, juristes, arxivers i fins i tot algun fotògraf ambulat, com ens en deixa constància una carta de la família de Riba del 25 d'octubre del 1910 (doc. ANA/CR-8565)

Document. ANA/CR- 8565.

A l'Arxiu Nacional, al fons de la casa Rossell, podem trobar les còpies fotogràfiques originals. La primera imatge és una còpia positiva de gelatina d'ennegritment directe de 10x15 cm, enganxada sobre un cartró de 10x15 cm que li dóna rigidesa. El muntatge final té el format de la **targete cabinet**.

Els personatges que hi trobem són Lluís de Ribà Camarlot (1860-1915); la seva esposa, Maria Cassany, i els seus fills, Maria Lluïsa (1908-1993) i Joaquim de Ribà Cassany (1906-1983). Aquesta fotografia està datada a l'agost del 1910, a Ordino.¹

¹ Vegeu el llibre: *De la realitat a la subjectivitat. Els fons de les cases Rossell i Areny-Plandolit (1840-1940)*. Govern d'Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura, 1999.

Lluís de Riba Camarlot (1860-1915); la seva esposa, Maria Cassany, i els seus fills, Maria Lluïsa (1908-1993) i Joaquim de Riba Cassany (1906-1983)

La segona imatge són dos retrats dels germans Riba, Maria Lluïsa (1908-1993) i Joaquim de Riba Cassany (1906-1983).
 Son dos còpies positives de gelatina d'ennegrimment directe, de 9,5x5,7 cm, muntades sobre un cartró rígid de 10,5x6,6 cm. El muntatge final té el format de la famosa carte de visite, tan de moda a les classes benestants.

Maria Lluïsa (1908-1993) i Joaquim de Riba Cassany (1906-1983)

ELS INICIS

ALGUNS DELS FOTÒGRAFS COETANIS DE JOAQUIM DE RIBA CAMARLOT AL S. XIX

Girat. No tenim cap referència sobre aquest personatge, que era, molt possiblement, de Pàmies. El dia 26 de febrer del 1881, a la revista *Le Monde Illustré* es publiquen dos gravats fets a partir de fotografies seves. Són retrats de consellers generals amb barretina. És molt probable que aquestes fotografies siguin anteriors a l'any 1881.

M. Gourdon. Segons J. M. Ubach, un viatger anomenat M. Gourdon va fer fotografies d'Andorra l'any 1882.² Gourdon és autor de dos articles: *Ascensions en Andorre: le puig de Mañal-le puig d'Estanyó*. A: *Bulletin de la Société Ramond*, octubre del 1878, i *Tableau des altitudes: relevées dans les années 1876 à 1883 en Aran, en Catalogne et en Andorre, à l'aide du baromètre*. A: ***Bulletin de la Société Ramond***, 2n trimestre del 1884. Ambdós articles els podem trobar a la Biblioteca Nacional d'Andorra.

Malauradament, però, Gourdon en aquests articles no va fer cap referència ni a les seves fotografies ni a cap possible gravat.

Bordas. D'aquest autor hi ha poca informació biogràfica. Sabem que ja l'any 1876 era soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, en la qual figurava com a arqueòleg.

Posteriorment, amb la fusió amb l'Associació d'Excursions Catalana, va continuar com a soci del CEC. Les imatges d'aquest autor van ser preses durant els darrers anys del segle XIX i els primers del XX. El fons, conservat des del 1909 pel Centre Excursionista de Catalunya, està constituït per 700 positius en placa de vidre amb gelatina i plata de 9x18 cm estereoscòpics, i 800 negatius del

² Ubach Bernada, Josep Maria. "Tres segles d'imatges fotogràfiques", a *Una història d'Andorra*, temàtica. XXXIV Universitat catalana d'estiu, 17 d'agost del 2002, Prada de Conflent. Societat Andorrana de Ciències, pàg. 153-164.

mateix format i material.

Suposadament aquest autor fa un viatge a Andorra l'any 1882 i realitza 16 plaques de vidre estereoscòpiques.

Plaça d'Andorra la Vella. Any [1882]. Autor: Bordas. Fons: CEC.

F. H. Deverell. Deverell fa diverses i apassionants visites a Andorra. La primera la va fer l'any 1883, però és entre els anys 1886 i 1889 que produeix un extens i excel·lent treball fotogràfic titulat pel mateix autor *Vistes d'Andorra*, propietat de la Royal Geographical Society de Londres.³

Deverell no va ser el primer fotògraf a realitzar imatges d'Andorra, però sí que va ser el primer a editar tot un fabulós àlbum exclusiu d'Andorra. Les imatges d'aquest fantàstic treball es poden veure al llibre editat el 2008 pel Govern d'Andorra.⁴

³ Malauradament no podem fer ús de cap d'aquestes imatges per il·lustrar aquesta treball, en no disposar dels seus drets de reproducció.

⁴ Tots els seus viatges a Andorra i la seva biografia els podeu veure al llibre *F. H. Deverell Pioner de la fotografia andorrana (1886-1889)*. Ministeri del Portaveu del Govern, de Desenvolupament Econòmic, Turisme, Cultura i Universitats. Govern d'Andorra, 2008.

Jean-August Brutails (1859-1926). Arxiver que l'any 1888 és nomenat jutge del Tribunal Superior d'Andorra a Perpinyà.

Durant l'any 1887⁵ fa un viatge a Andorra com a arxiver dels Pirineus Orientals per intentar accedir als arxius de la catedral de la Seu d'Urgell, acompanyat del veguer Charles Romeu.

Durant la seva estada a Andorra i a la Seu d'Urgell fa una sèrie de fotografies que Vuillier utilitza per fer gravats i il·lustrar la seva publicació.

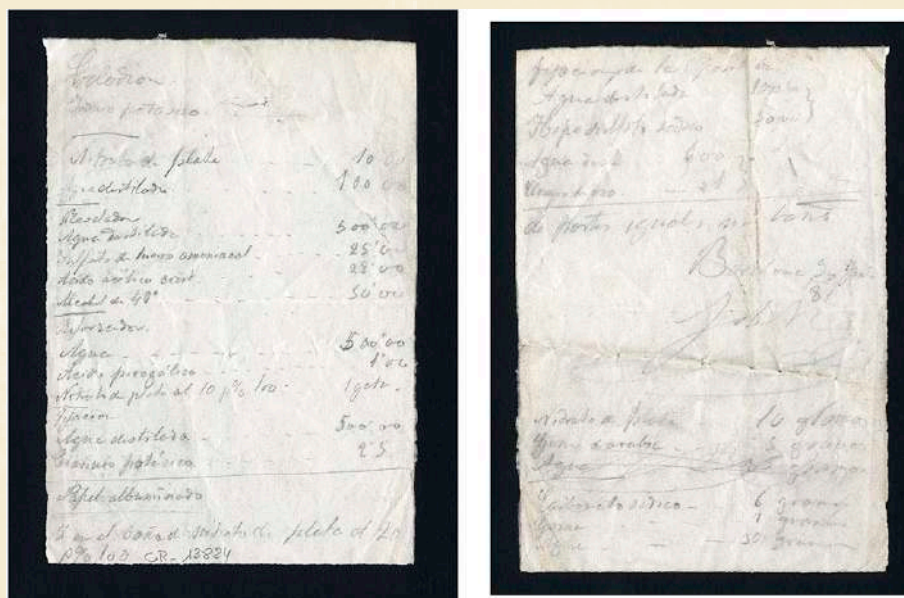
Una de les imatges que fa servir Vuillier és una fotografia feta a Sant Julià de Lòria durant una visura. Vuillier explica detalladament aquest esdeveniment a la seva narració. Aquesta visura està detallada al llibre d'actes del Consell General, el 2 de juliol del 1887.

Quatre de les imatges fetes per Brutails formen part del fons de la casa Rossell d'Ordino i tres de les quatre van ser usades per Vuillier. Són quatre còpies d'albúmina de 13x18 cm, la mida original de la placa de vidre. La quarta imatge va ser utilitzada l'any 1897 per Andrés Slom per fer-ne un gravat sota el nom de Route d'Andorre.

Quan aquestes imatges van ser trobades dins del fons fotogràfic de la casa Rossell d'Ordino, no se'n sabia la procedència. Era el primer cop que en un fons d'Andorra hi apareixien còpies fotogràfiques a l'albúmina, un fet únic i important per entendre l'evolució de la història de la fotografia andorrana. En aquell moment (any 1999), a l'Arxiu Nacional d'Andorra⁶ vam creure que l'autor d'aquestes fantàstiques albúmines era Joaquim de Riba Camarlot; el fet de trobar-les a casa seva, de trobar entre la seva documentació la fórmula per realitzar plaques fotogràfiques negatives amb col·lodió humit (doc. ANA/CR-13824 r) i papers per ennegriment directe, albúmina i goma aràbiga (doc. ANA/CR-13824 v), ens feia pensar que era l'autor d'aquelles imatges.

⁵ Vegeu el llibre del Gaston Vuillier "Le Val d'Andorre". A: Le tour du monde. Nouveau journal des voyages. Paris: Librairie Hachette, 1888, pàg. 97-112.

⁶ Vegeu el llibre: De la realitat a la subjectivitat. Els fons de les cases Rossell i Areny-Plandolit (1840-1940). Govern d'Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura, 1999, pàg. 15 i 16.

Doc. ANA/CR-13824.

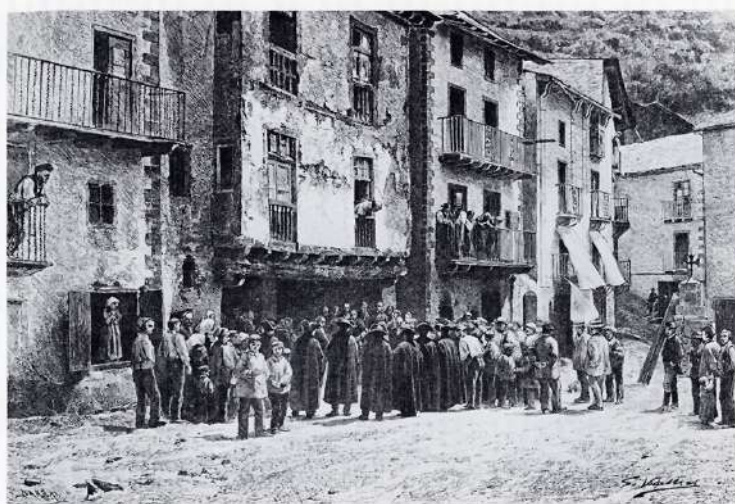
Però la història és la història i els fets que avui poden ser irrefutables d'un dia a l'altre ho poden deixar de ser, com és el cas de l'autoria d'aquestes albúmines; no és fins passats uns anys i veient els gravats i rellegint l'article del Vuiller que ens adonem que el suposat autor de les albúmines no és Joaquim de Riba Camarlot de la casa Rossell, sinó que han estat fetes per Jean-August Brutails, si més no les plaques originals. Qui va fer els positius sobre el paper a l'albúmina? Això, de moment, segueix sent una incògnita.

ORIGINALS DE J. A. BRUTAILS

utilitzats per Vuillier per a les seves il·lustracions

Visura a Sant Julià de Lòria, 2 de juliol del 1887.
Autor: J. A. Brutails. Fons: CR.

Une visura (Descente de justice). – Dessin de G. Vuillier, d'après une photographie instantanée de M. Brutails.

Une visura (Descent de Justice). Gravat realitzat per Vuillier,
pàgina 109 del llibre original.

Vista d'Andorra la Vella des del roc de les Bruixes. Any 1887.
Autor: J. A. Brutails. Fons: CR.

Andorre-la-Vieille. – Dessin de G. Vuillier, d'après une photographie de M. Brutails.

Andorre-la Vieille. Gravat realitzat per Vuillier, pàgina 97 del llibre original.

Catedral de Santa Maria de la Seu d'Urgell. Any 1887.
Autor: J. A. Brutails. Fons: CR

Cathédrale de la Seu-de-Urgel. – Dessin de G. Vuillier, d'après une photographie de M. Brutails.

Cathédrale de la Seu-de-Urgel.
Gravat realitzat per Vuillier, pàgina 111 del llibre original.

ORIGINALS DE J. A. BRUTAILS

Utilitzats per André Slom per a un gravat de l'any 1897

Port d'Envalira. Any 1887. Autor: J. A. Brutails. Fons: CR.

Gravat realitzat per André Slom. Route d'Andorre, 1897.
Col·lecció Biblioteca Nacional, làmina 10 (cat. 99).

Carles Romeu. Veguer francès 1887-1933. Vuillier parla de com es van conèixer en el seu llibre.

Romeu, durant la seva estada a Andorra, es converteix en un gran documentalista de la vida quotidiana de les Valls gràcies a les seves fotografies. De les seves imatges també se'n van fer gravats; justament una de les imatges més impactants que va fer Carles Romeu és la del judici contra Manel Bacó Calba (a) Marió pel parricidi de la seva mare, el 30 de febrer del 1896, a la plaça d'Andorra la Vella, davant de la casa Guillemó.⁷ Va ser condemnat a treballs forçats a perpetuitat; el fiscal en demanava la pena de mort. El dia 17 d'abril del 1896 l'envien a França a complir la pena.

Judici contra Manel Bacó Calba. 30 de febrer del 1896.
Autor: Carles Romeu.

⁷ Fons ANA/TC-P 385.

La justice en Andorre; lectures ur la place publique d'un arrêt de condamnation aux travaux forcés a perpétuité, 1896.

Gravat d'August Tilly. Dibuxant per identificar. Col. Biblioteca Nacional. Làmina 23 (cat. 94).

Félix Regnault (1847-1908). Editor, llibreter, naturalista i espeleòleg de Tolosa. Molt reconegut com a espeleòleg i innovador en la tècnica de la fotografia dins de les coves amb llum artificial.

A l'*Anuari du Club Alpin Français* de l'any 1897 publica l'article "Andorra 1895", on apareix un gravat del Vuillier fet a partir d'una foto seva durant el seu viatge; són dos consellers generals. Regnault escriu, just abans de començar el seu viatge: "[...] En uns minuts les nostres bosses són tancades, els aparell fotogràfics dissimulats sota de vastes cantimplors de pell de boc, car m'havien previngut que no estava permès a Andorra fer fotos o dibuixos, i el meu amic Maurice Gourdon⁸ m'ha explicat sovint les desventures de les quals ha estat

⁸ Ubach Bernada, Josep Maria. "Tres segles d'imatges fotogràfiques", a Una història d'Andorra, temàtica. XXXIV Universitat catalana d'estiu, 17 d'agost del 2002, Prada de Conflent. Societat Andorrana de Ciències, pàg. 153-164.

víctima per haver portat a l'esquena un aparell fotogràfic [...]”
Malgrat que Maurice Gourdon va fer fotografies a Andorra l'any 1882, no trobem fotografies en els seus articles publicats.

J. Lafon publica el llibre *L'Andorre à dos de mulet* l'any 1911 per a Librairie G. Privat-Dijon⁹. El clixé de les fotos que hi surten diu que és de Rossell.

⁹ Lafon viatja a Andorra el 1910 i publica el relat de la visita l'any següent. És membre del Club Alpin Français. A *L'Andorre à dos de mulet* explica el motiu del viatge com a soci del Club (recopilació de material sobre el país). S'adreça a la botiga del Cintet (comerç Rossell) de la plaça d'Andorra la Vella. Les fotografies que il·lustren el text són propietat seva, segons s'indica al llibre: “M. Rossell, un dels comerciants més importants d'Andorra, el rep amablement i li procura graciosament els clixés de les imatges.” Després busquen un lloc per sopar i passar la nit. No diu el nom de l'hostal, però per la descripció que en fa es tracta del Calones. El relat no és gaire literari, merament descriptiu, amb referències constants a publicacions anteriors sobre el país –en aquest sentit el viatger estava informat. Alguns paràgrafs són similars als d'altres relats, per exemple el de la nit a l'hostal d'Andorra la Vella (Gaston Vuillier). Nota de Pilar Burgués, Biblioteca Nacional d'Andorra.

INTERROGANTS

SOBRE LA DATA D'ALGUNES DE LES FOTOGRAFIES DEL FONS BORDAS

El Centre Excursionista de Catalunya, propietari del fons Bordas, no té gaire informació sobre aquest autor. Es basa en dates que van trobar escrites als sobres on estaven dipositats els negatius. Hi ha dos imatges que són les que ens creen aquests interrogants: una vista de la Casa de la Vall i una instantània del carrer Major de la Mosquera (Encamp).

Per fer les comparacions hem agafat com a referent dos imatges de Deverell que estan datades entre els anys 1886 i 1889, posteriors a la suposada data de Bordas (1882).¹⁰

¹⁰ Podeu consultar les imatges de Deverell a F. H. Deverell. *Pioner de la fotografia andorrana (1886-1889)*. Ministeri del Portaveu del Govern, de Desenvolupament Econòmic, Turisme, Cultura i Universitats. Govern d'Andorra, 2008, pàg. 59 i 81.

CASA DE LA VALL

Si es comparen les dos fotografies, la de Bordas, feta suposadament l'any 1882, i la de Deverell, feta entre els anys 1886-1889, veiem com a la fotografia de Deverell encara hi ha construït el mur amb una porta que separava les dos parts del pati exterior de la Casa de la Vall. Segons els tècnics de Patrimoni Cultural, és molt possible que el mur fos la separació de l'hort de la Casa de la Vall. A la fotografia de Bordas aquest mur ja ha desaparegut. També s'hi observa que el mur que queda a l'esquerra de la porta d'entrada al pati, a la fotografia de Bordas, està reconstruït i arrebossat, mentre que a la fotografia de Deverell encara és de pedra vista i està mig derruït.

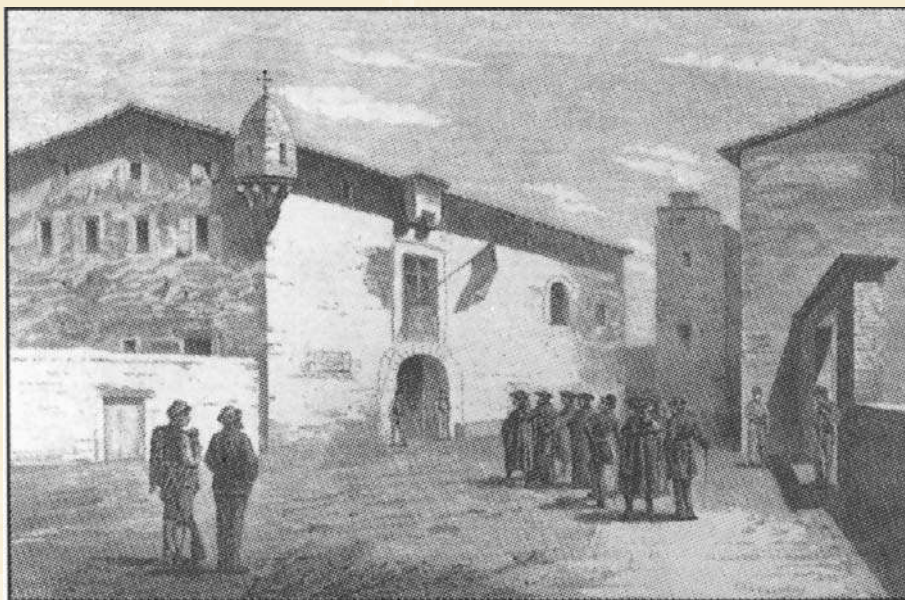
S'han cercat fotos de diversos fons per poder fer noves comparacions, però totes ja són molt posteriors a la fotografia de Deverell.

D'altra banda, hem trobat gravats de dates diferents en què encara es veu el mateix mur amb la porta que separa el pati del suposat hort de la Casa de la Vall.

Fons: CEC. Autor: Bordas. Any: [1882].

Per continuar amb les comparacions s'han triat tres gravats: un de realitzat l'any 1881, anterior a la fotografia de Bordas, i dos de posteriors a la fotografia feta per Deverell: un de l'any 1891 i l'altre del 1894.

Successos d'Andorra-Visita dels delegats dels coprínceps a la Casa de la Vall, 1881.

Gravat de Llopis. Dibuix atribuït a Castelucio.

Procedència: *La Il·lustració Catalana*, núm. 27, 30 de març de 1881.

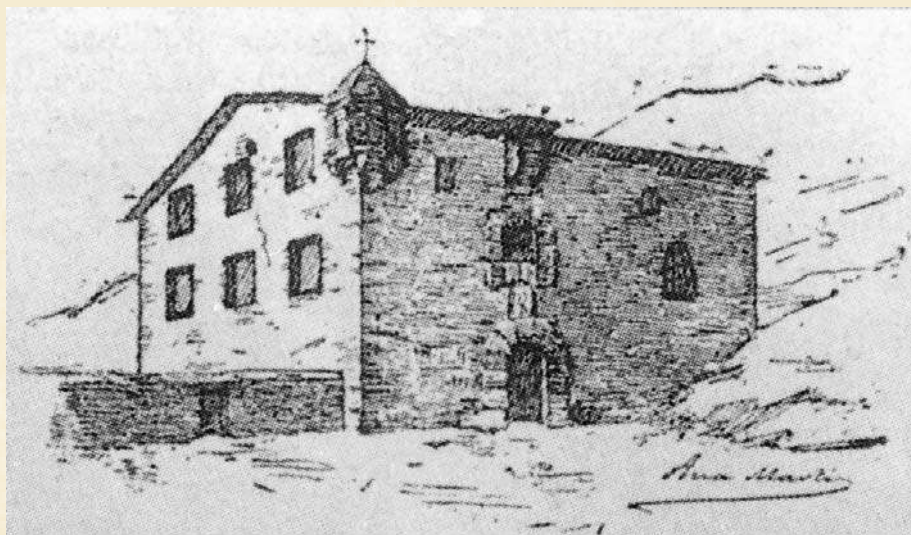
Publicat al catàleg *Viatge de ploma i paper* de l'any 1996, gravat núm. 39, pàgina 121.

Le palais des Vallées, 1891. Anònim.

Procedència, *L'illustration*, núm. 2511, any 1891.

Publicat al catàleg *Viatge de ploma i paper* de l'any 1996, gravat núm. 87, pàgina 128.

Casa Palau del Consell General d'Andorra, 1894.

Gravat atribuït a Ana Martín.

Estampa de Francisco X. Altés, 1894.

Procedència: Arthur Osona, *La república d'Andorra, guia itinerària dividida en 42 itineraris y ressenya geogràfic-històrica de les Valls*.

Publicat al catàleg *Viatge de ploma i paper* de l'any 1996, gravat núm. 91, pàgina 129.

BALCÓ DE

CAL MARXANDA DE LA MOSQUERA

La segona comparació que hem fet és la del balcó de cal Marxanda, al carrer Major de la Mosquera. A la fotografia de Deverell feta entre 1886-1889 es veu que el balcó de la casa és de fusta, abans que fos canviat per un nou balcó de baranes de ferro forjat.

A la fotografia feta per Bordas, suposadament l'any 1882, amb un punt de vista una miqueta més baix que el que va utilitzar Deverell, es pot veure que el balcó de cal Marxanda ja és de ferro forjat.

Cal dir que a Encamp la moda de canviar les velles baranes de fusta per les modernes i decorades baranes de ferro forjat va començar a finals dels anys 80 del s. XIX.¹¹ Així, trobem que el balcó de cal Xamapaina va ser canviat el 1889, el de cal Parrot entre el 1896 i el 1897 i el de cal Manresa, a finals dels anys 90 del segle XIX.

Carrer Major de la Mosquera. Any [1882].

Autor: Bordas. Fons: CEC.

¹¹ Informació facilitada per Robert Lizarte, tècnic de Cultura del Comú d'Encamp i guia de la Casa Cristo d'Encamp.

APUNT FINAL

Molts dels coetanis del nostre apreciat Joaquim de Riba Camarlot segur que no han estat citats, molts d'ells anònims dins d'un món fotogràfic extens, alguns de més coneguts o reconeguts, però aquest petit article no tracta sobre els fotògrafs passavolants que buscaven a Andorra el romanticisme perdut de les seves gran ciutats. Un romanticisme que trobaven dins d'un petit país dels Pirineus, bucòlic als seus ulls.

Amb aquest article volem donar a conèixer i alhora reconèixer la tasca dels nostres pioners i en aquest cas la del jove metge d'Ordino.

Creiem sincerament que és del tot just remarcar el mèrit d'aquest personatge. Un home que, 45 anys més tard que s'inventés el primer procés fotogràfic, va descobrir la sensació de poder captar la realitat amb una placa de vidre. Creiem que, injustament, durant alguns anys se li ha donat el mèrit de ser el pioner de la fotografia andorrana a un excel·lent i brillant fotògraf britànic com F. H. Deverell. Són del tot incomparables els mitjans tècnics i artístics que devia tenir Deverell a l'Anglaterra victoriana de finals del s. XIX amb els que devia tenir l'ordinenc a l'Andorra de finals del s. XIX, en plena crisi econòmica i en un país força aïllat del món exterior.

En aquest article no parlem de la qualitat creativa o artística dels fotògrafs, que per altra banda és un fet incomparable; pels mitjans tècnics, socials i econòmics dels personatges i les seves circumstàncies, senzillament parlem del fet fotogràfic; de la necessitat personal i interior de captar fotogràficament tot el que els envoltava.

Amb aquest petit treball de recerca hem volgut donar visibilitat i reconeixement a Joaquim de Riba Camarlot i a molts altres fotògrafs pioners andorrans que, gràcies a la seva enorme voluntat, ens han ensenyat com era de difícil la vida en una Andorra on, ara més que mai, necessitem aquell romanticisme perdut el segle XIX.

ELS PIONERS

EL PRIMER PERÍODE (1884-1930)

Els primers fotògrafs d'Andorra eren membres (la majoria) de les cases benestants. De fet a Andorra, 45 anys més tard de l'inici de la fotografia, se segueix el mateix patró que a la majoria dels països, és la burgesia qui té accés a la fotografia.

Per què un primer període?

El motiu d'acotar-ho fins als anys 30 del segle XX és que en aquest moment Andorra viu una transformació social i econòmica molt important i determinant per al seu futur.

A partir de l'any 1929, amb la concessió de FHASA i la construcció de la xarxa viària del país, hi ha una arribada molt important de gent, tant de treballadors com de viatgers i turistes. Alhora s'acosta la Guerra Civil Espanyola i l'arribada de refugiats a Andorra.

És el moment que de mica en mica la fotografia comença a esdevenir un fet més popular, podríem dir que el fet fotogràfic es democratitza i se socialitza, i a partir d'aquest moment comença un segon període fotogràfic, amb autors com Valentí Claverol, Bartomeu Rebés, Josep Alsina, Francesc Pantebre, Ramon d'Areny Plandolit i, més endavant, Fèlix Peig.

ÍNDEX. ELS PIONERS DE LA FOTOGRAFIA ANDORRANA

Joaquim de Riba Camarlot (1856-1925).

El seu treball s'estén del 1884 al 1925.

Julià Reig Roqueta (1875-1942).

El seu treball va des de finals del segle XIX fins al 1920.

Josep Lluís Molné (1881-1967).

La seva obra va del 1900 fins al 1925.

Josep Claverol (1854-1921).

La seva producció va del 1900[2] fins al 1921.

Guillem de Plandolit (1872-1932[3]).

El seu treball va del 1902 al 1932[3].

Pau Xavier d'Areny Plandolit (1876-1936).

La seva obra és del 1913 al 1930.

Xavier d'Areny Plandolit (1907-1981).

La seva obra va del 1920 al 1945.

Casa Dorrell

Casa Rossell (CR)

Autor:

Joaquim de Riba Camarlot (1856-1925)

Dates extremes de la producció:
1884-1925 (any de la seva mort)

Quantitat de negatius:
702 plaques de vidre, 191 de les quals són relatives a Andorra.

Temàtica:
Retrats, paisatges i costumisme.

Nota:
Joaquim de Riba Camarlot seria (que en tinguem constància) el primer fotògraf d'Andorra. Comença a fer retrats fotogràfics l'any 1884, a Barcelona, durant la seva etapa d'estudiant de medicina, amb la càmera d'un amic seu.

L'any 1999 l'Arxiu Nacional d'Andorra organitza una exposició i un catàleg amb fotografies d'aquest autor i amb altres dels fotògrafs de la casa Areny-Plandolit.

De la realitat a la subjectivitat. Els fons fotogràfics de les cases Rossell i Areny-Plandolit (1840-1940).

L'any 2006 el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i el Ministeri de Cultura del Govern d'Andorra organitzen una exposició, i catàleg, itinerant per les comarques de Tarragona i pel Principat d'Andorra. *La mirada d'un metge andorrà. Testimoni d'una època (1890-1920). Fotografies tarragonines de Joaquim de Riba Camarlot.*

CR_023

Família desconeguda. 1900-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

CR_089

Retrat de Dolores de Riba Camarlot. 1890-1917

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CR_037

Ball de la corrandà a la plaça d'Ordino. 1900-1910

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

CR_079

Ball de Festa Major a la Mosquera, Encamp. 1910-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

CR_184

Plegant herba a Ordino. 1885-1895

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CR_137

Poble d'Ordino des del peu del Grau o peu del Call. 1910-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

CR_207

Vista panoràmica d'Escaldes-Engordany. 1890-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

CR_159

Vista aèria d'Andorra la Vella. 1890-1910

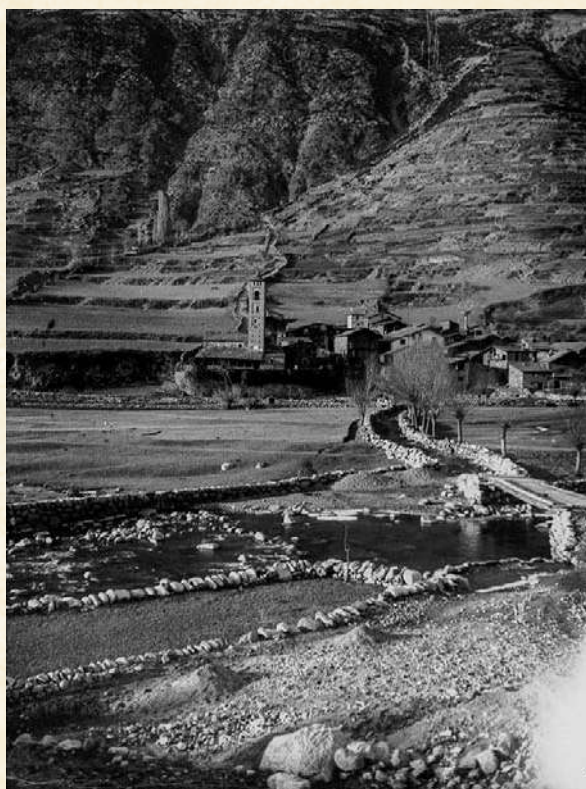
Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

CR_170

Vista oest d'Andorra la Vella. 1890-1910

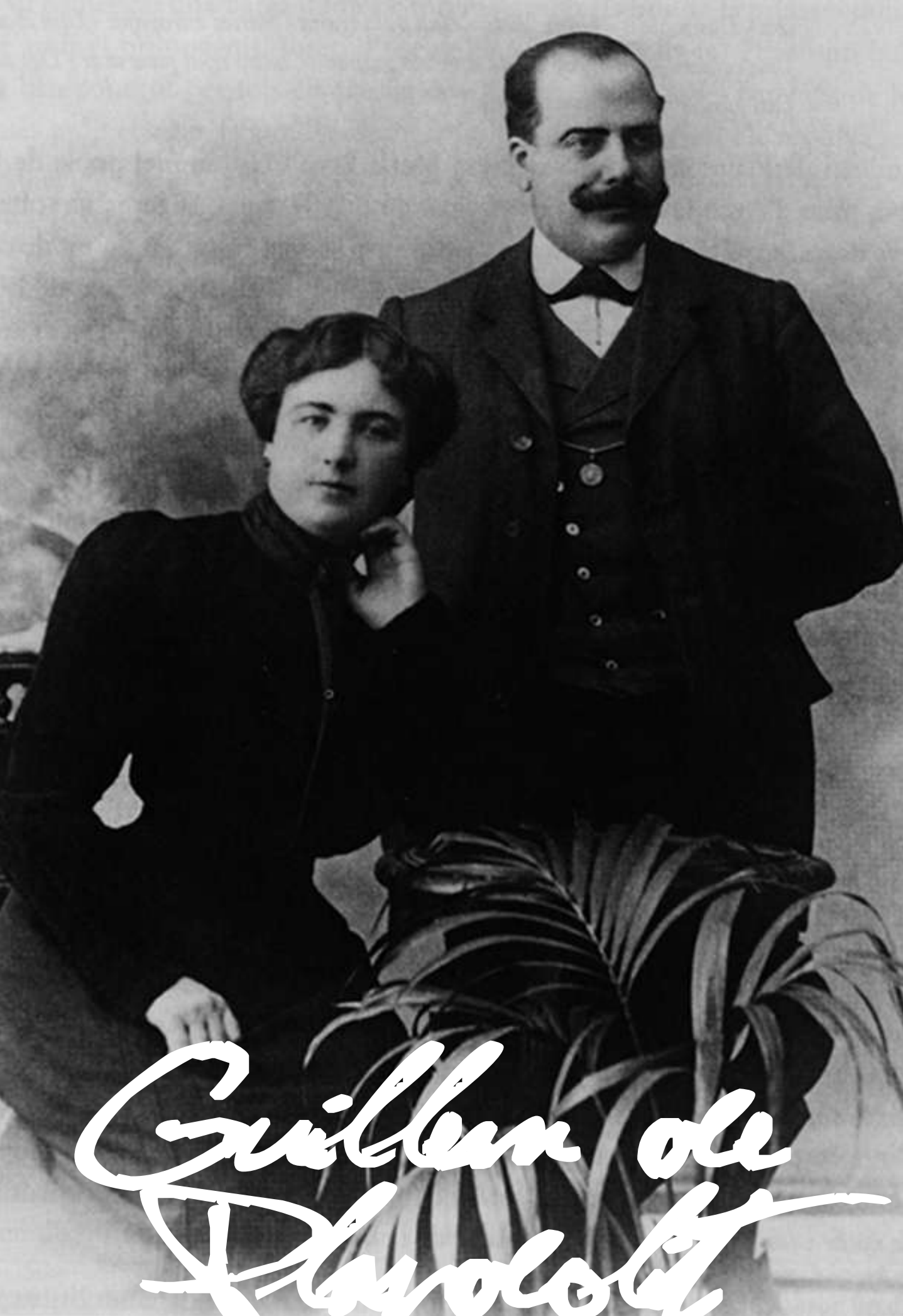
Original: Placa de vidre seca, estereoscòpica, de gelatina 8,5 x 17,5 cm

CR_125

Vista d'Encamp. 1900-1910

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

Guilem de
Harolot

Guillem de Plandolit (FGP)

Autor:

Guillem de Plandolit (1872-1932{3})

Dates extremes de la producció:

1902-1932{3}, any de la seva mort. No es descarta la possibilitat que comencés amb anterioritat a la data proposada.

Quantitat de negatius:

438 negatius (plaques de vidre i nitrat de cel·lulosa) que pertanyen a l'ANA i tots referents a Andorra. A l'Arxiu Comarcal de la Seu d'Urgell hi trobem 100 negatius més de temàtica andorrana. La seva producció general és molt extensa amb més de 1.000 negatius.

Temàtica:

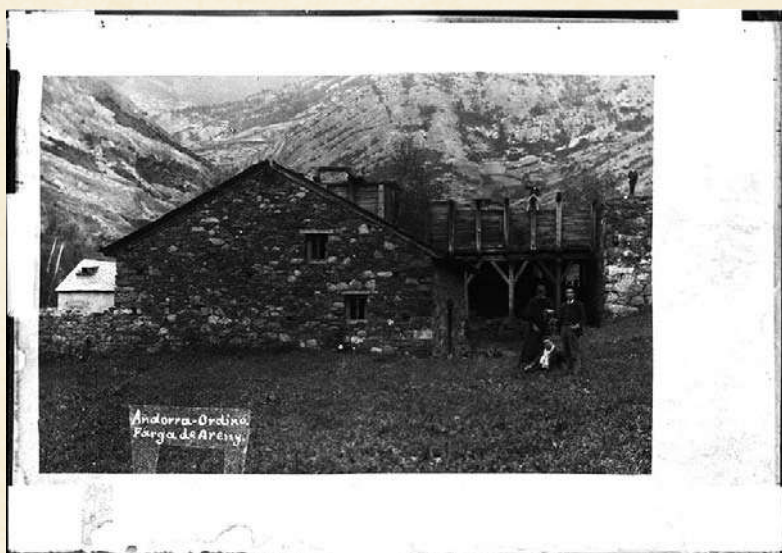
Retrats, paisatge, costumisme, actes oficials i art religiós.

Nota:

Va ser un dels fotògrafs de postals més important del primer terç del s. XX.

L'any 2007 l'ajuntament de la Seu d'Urgell, amb la col·laboració del Ministeri de Cultura, li organitza una exposició i edita el catàleg. *Guillem de Plandolit (1872-1932). La memòria revelada*. Itinerant a la Seu d'Urgell i Andorra.

L'any 2012 l'Arxiu Nacional edita el catàleg virtual, en format pdf., de les fotografies propietat de l'ANA (www.arxius.ad).

FGP_426

Farga Areny d'Ordino. La imatge original està reenquadrada (pel mateix autor) perquè se'n van fer postals. 1902-1906

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

FGP_513
Festa Major d'Escaldes-Engordany a la plaça de Santa Anna. Primer testimoni d'una projecció de cinema a Andorra. Hotel Pla, pont d'Engordany, ca la Felícia (amb el rètol penjat) i cal Tura. 1905
Original: Negatiu plàstic de nitrat de cel·lulosa 10 x 15 cm

FGP_340

Encants de Sant Antoni a la plaça d'Ordino, al davant de la Casa Comuna. Curiosament, només hi ha homes i nens, tots molt abrigats. Alguns, tapats amb mantes i n'hi ha que van amb esclops. Un dels homes porta a la mà un grapat de peus de porc. 1902-1910
Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

FGP_348

Traginers. 1902-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_510

Instantània de la casa on hi havia instal·lada la centraleta de telèfons d'Andorra la Vella. És molt possible que sigui l'actual plaça de Sant Esteve. A la porta d'entrada hi ha un rètol on hi diu "Telèfon" i tres homes asseguts a l'entrada davant d'una taula; sembla que estan cosint. El 20 de juny de 1904 s'instal·la el servei de telèfons i telegrafia al Principat. El 1913 es trasllada el despatx central a Andorra la Vella, situat inicialment a Sant Julià de Lòria. L'autor d'aquesta imatge en va fer postals. 1904-1920

Original: Negatiu plàstic de nitrat de cel·lulosa 10 x 15 cm

FGP_317

Instantània del Tribunal de Visura. 1928-1933

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_393

Interior de l'església de Sant Miquel de Prats.

Retaule de Sant Miquel i la creu romànica amb el
 Sant Crist, avui en dia desapareguda.

Agost del 1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_297

Instantània de la visita oficial i de la signatura de la concessió de les carreteres amb FHASA, entre el delegat permanent francès, Ferran Leroy, i el Consell General. A la imatge feta a la capella de Sant Ermengol de la Casa de la Vall hi ha, entre d'altres: Carles Romeu, veguer francès; Ferran Leroy (vestit de gala), delegat permanent francès; la seva dona; el síndic general, Roc Pallarès; Enric Llorens, delegat de la Mitra d'Urgell, i Pere Casagran, jutge delegat d'apel·lacions.

26 de març del 1929

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_333

Instantània dels actes oficials de la inauguració de l'eixamplament i de l'ampliació de la primera secció de la carretera entre Andorra i Encamp. Primers cops de pic i missa de campanya oficiada pel bisbe d'Urgell, Justí Guitart. Entre altres autoritats hi ha el prefecte de Perpinyà, Ferran Leroy; el veguer francès, Carles Romeu, i el jutge delegat d'apel·lacions Pere Casagran. També s'hi veu algun personatge amb uniforme militar espanyol. El fet més curiós de la sèrie d'imatges és que no s'hi veu cap membre del Consell General.

Aquesta ampliació de la carretera no es va arribar a fer fins a les carreteres de FHASA, informació extreta del llibre, *El segle XX. La modernització d'Andorra*, de Maria Jesús Lluelles. Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra i Pagès Editors, SL, 2004.

28 d'octubre del 1929

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_331

Instantània dels actes oficials de la inauguració de l'eixamplament i de l'ampliació de la primera secció de la carretera entre Andorra i Encamp. Primers cops de pic i missa de campanya oficiada pel bisbe d'Urgell, Justí Guitart. Entre altres autoritats hi ha el prefecte de Perpinyà, Ferran Leroy; el veguer francès, Carles Romeu, i el jutge delegat d'apel·lacions Pere Casagran. També s'hi veu algun personatge amb uniforme militar espanyol. El fet més curiós de la sèrie d'imatges és que no s'hi veu cap membre del Consell General.

Aquesta ampliació de la carretera no es va arribar a fer fins les carreteres de FHASA, informació extreta del llibre, *El segle XX. La modernització d'Andorra*. Cambra de Comerç, Indústria i Serveis d'Andorra i Pagès Editors, 2004.

28 d'octubre del 1929

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

FGP_400

Sala del Consell General, amb les capes penjades
al damunt de les cadires dels consellers.

1902-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10x15 cm

Carra Calamat

Casa Cremat (ACCR)

Autor:

Josep Lluís Molné Salines
(1881-1967)

Dates extremes de la producció:
1900-1922

Quantitat de negatius:
450 negatius (plaques de vidre)

Temàtica:
Retrats bàsicament de les parròquies altes i alguna imatge d'escena costumista.

Nota:
L'any 1996, la casa Cremat i el Quart d'Anyós organitzen l'exposició *Retrats retrobats* amb imatges d'aquest fons, amb la finalitat d'identificar els personatges retratats.

ACCR_216

Xolladors a casa Cremat d'Anyós. 1900-1922

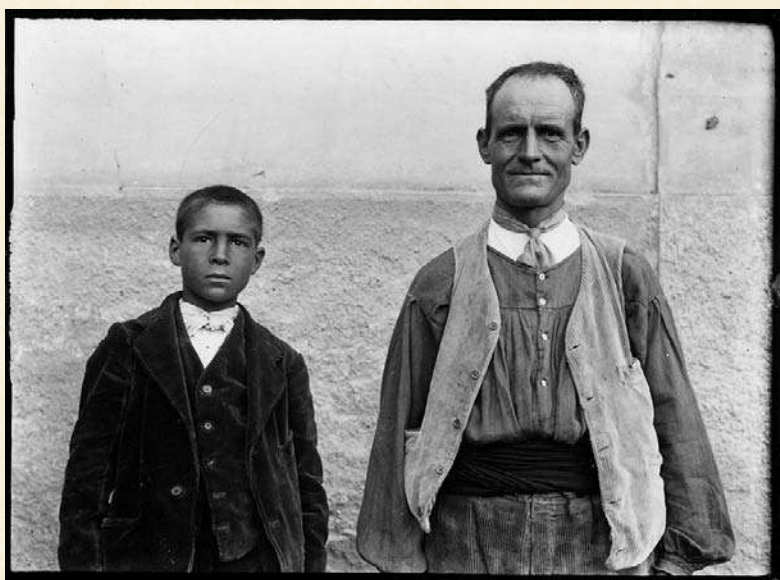
Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

ACCR_367

Retrat de Maria Camp Mortés. Cal Jan de la Font
(Arinsal). 1917-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

ACCR_170

Retrat sense identificar. 1900-1922

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

ACCR_73

Retrat sense identificar, fet a la porta de casa Cremat d'Anyós.

1900-1922

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

ACCR_98

Retrat de Bonaventura Coma Areny (a) Ventura de
Ramonguem. 1900-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

ACCR_50

Retrat sense identificar. 1900-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

ACCR_212

Retrat de família sense identificar. 1900-1920

Original: Placa de vidre seca 9 x 12 cm

ACCR_46

D'esquerra a dreta:

Joan Marfany Casal(s) (nen), Bonaventura Marfany Moles (pare), Rosa Casal(s) (mare) i Maria Marfany Casal(s) (nena). Casa Jan d'Andorra la Vella. [1917]

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

ACCR_37

D'esquerra a dreta:

Joan Arajol, Germena Arajol Mortés, Miquel Armengol Molné.

Miquel Armengol Arajol, Dolores Arajol Mortés,
Daniel Armengol Mortés i Eleonor Armengol Arajol.
Casa Banyetes (la Massana). 1916-1918

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

ACCR_471

Retrat sense identificar. 1900-1922

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

ACCR_28

Retrat d'una nena sense identificar. 1915-1920

Original: Placa de vidre seca de gelatina 10 x 15 cm

UNA PETITA CURIOSITAT DEL FONS DE CASA CREMAT

Dos imatges de la mateixa persona trobades a dos fons fotogràfics diferents.

El personatge ens és desconegut.

La imatge de la dreta és una fotografia del fons de casa Cremat (ACCR_51) realitzada pel fotògraf Josep Lluí Molné Salines entre els anys 1900-1920, al Principat d'Andorra i molt possiblement a la parròquia de la Massana.

La imatge de l'esquerra és una fotografia del fons Guillem de Plandolit, de la part que correspon a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (C21.2), realitzada pel fotògraf Guillem de Plandolit entre els anys 1920-1932, a la Seu d'Urgell.

La posició de la noia a les dos fotografies és la mateixa: recolzada en una cadira i amb un ram de flors a la mà dreta. A la primera fotografia, la instantània està presa a l'hort d'una casa. A la segona, la del fons de casa Cremat, la noia està en una situació semblant a la de la fotografia anterior, però amb una tela de fons tipus estudi fotogràfic (molt característic a l'època).

Dafeló

Rafeló (CRA)

Autor:

Julià Reig Roqueta
(1875-1942)

Dates extremes de la producció:
Finals del s. XIX-1920

Quantitat de negatius:
Quantitat de negatius: 303 negatius sobre dos suports: vidre i nitrat de cel·lulosa.

Temàtica:
Retrats, paisatge, costumisme i actes oficials. Bàsicament tota la temàtica se centra a la parròquia de Sant Julià de Lòria.

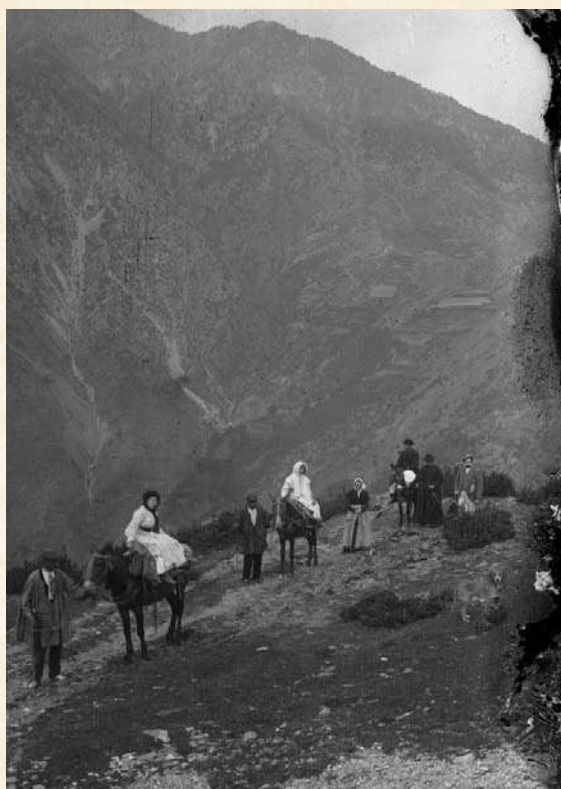
Nota:
El propietari d'aquest fons és la Fundació Julià Reig. Algunes imatges s'han utilitzat per il·lustrar algunes publicacions.

CRA_27

Retrat del pastor Borges de Bixessarri a l'edat de 84 anys. Dret en posició frontal, davant de la porta del Santuari de Canòlich. 13 d'abril del 1905

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13x18 cm

CRA_125

Instantània d'un grup de persones pujant al Santuari de Canòlich. S'hi veu Francesc Cairat, dos capellans, tres senyores i dos mossos de quadra menant les regnes de dos rucs. 1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

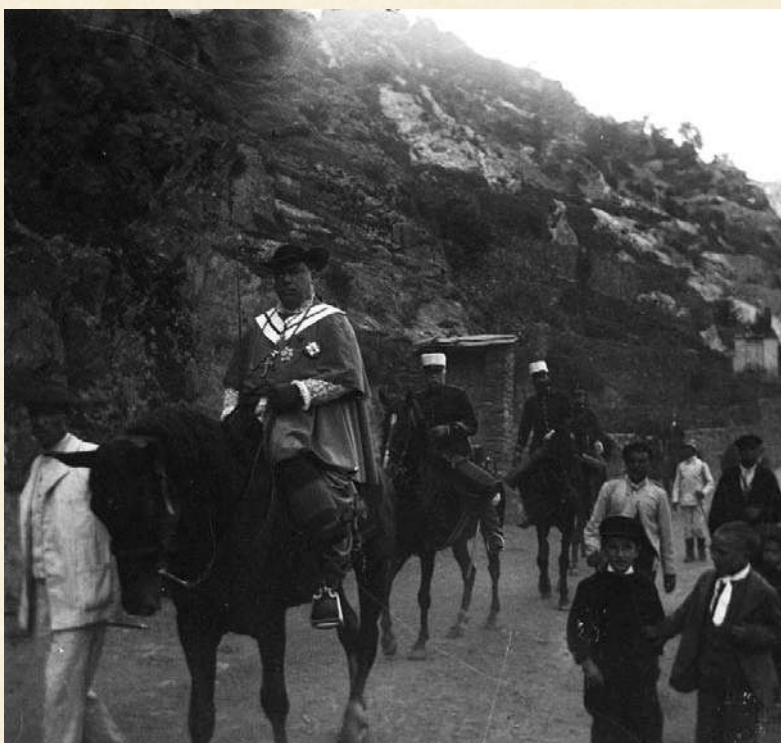

CRA_15

Instantània d'una processó per un enterrament a la plaça d'Andorra la Vella. Al fons, la casa Guillemó, casa Molines, cal Cintet, cal Pep del Sabaté, ca l'Eduardo (que seria l'edifici de Correus Espanyols) i al costat un edifici baix a la paret del qual hi ha escrit "Centre Moral i Recreatiu". Aquest edifici el van enderrocar per fer passar la carretera. L'enterrament podria ser d'algú de cal Cintet o de cal Rebés.

1900-1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CRA_218

Instantània de Joan Benlloch Vivó damunt d'un cavall menat pel
traginer Cisco de Sans. Al darrere, dos carrabiners espanyols damunt de
dos cavalls. 19 d'agost del 1908

Original: Placa de vidre seca, estereoscòpica, de gelatina 4,5 x 10,5 cm

CRA_181

Instantània de l'arc de benvinguda "Benvingut Senyor" al bisbe Joan Benlloch Vivó, en la primera visita com a copríncep episcopal. A sota de l'arc hi ha homes amb barretina i alguns toquen instruments.

19 d'agost del 1908

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CRA_28

Instantània de la visita del bisbe Joan Benlloch Vivó, al centre de la comitiva de benvinguda; a la dreta hi ha els membres del Consell General, alguns damunt d'una passarel·la de fusta, i a l'esquerra, veïns amb un estendard. Es podria tractar d'una visita prèvia a la inauguració de la carretera nova, i la zona podria ser Aixovall.

23 al 31 d'agost del 1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CRA_25

Instantània d'un grup treballadors, d'esquerra a dreta: home desconegut, Cigarrós, Joan Canturri Sabaté, home desconegut, Marc Sansa Marquetó, Josep Bargués Pintat, home desconegut, Francesc Cairat, Alfons Coll, tres homes desconeguts i Isidre Valls Taberner. Porten pals, pics i pales, i treballen en la construcció de la carretera nova, al marge dret del riu Gran Valira, a l'entrada de Sant Julià de Lòria, a la zona del control vell de la Duana.

1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CRA_186

Instantània de la rebuda al bisbe Joan Benlloch Vivó, arribant en un cotxe descapotat amb el volant a la dreta, amb motiu de la visita pastoral per la inauguració de la carretera nova entre la Seu d'Urgell i Andorra. Hi ha Bonaventura Moles (a) Molines d'Andorra, el subsíndic Joan Puigcernal (a) Sinfreu de Canillo i els consellers generals. També hi ha carrabiners espanyols, treballadors de la carretera nova, veïns i dos tartanes, a l'entrada de Sant Julià de Lòria.

23 d'agost del 1913

Original: placa de vidre seca 13 x 18 cm

CRA_70

Instantània dels veïns de Sant Julià de Lòria al voltant d'una taula en una celebració. Eclesiàstics i treballadors de la construcció de la carretera nova, damunt del traçat de la carretera de la Seu a Andorra. Hi ha banderes andorranes.

31 d'agost del 1913

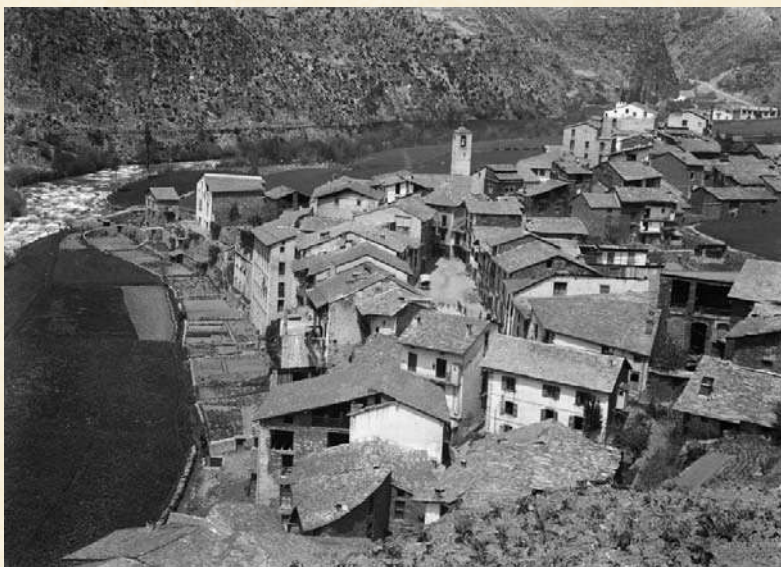
Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

CRA_82

Instantània de sis homes treballant en la instal·lació dels pals de línia elèctrica, als marges del camí ral, prop de l'edifici de la Mútua Elèctrica annex al molí fariner, al costat del riu Gran Valira, a Sant Julià de Lòria. 1914-1916

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

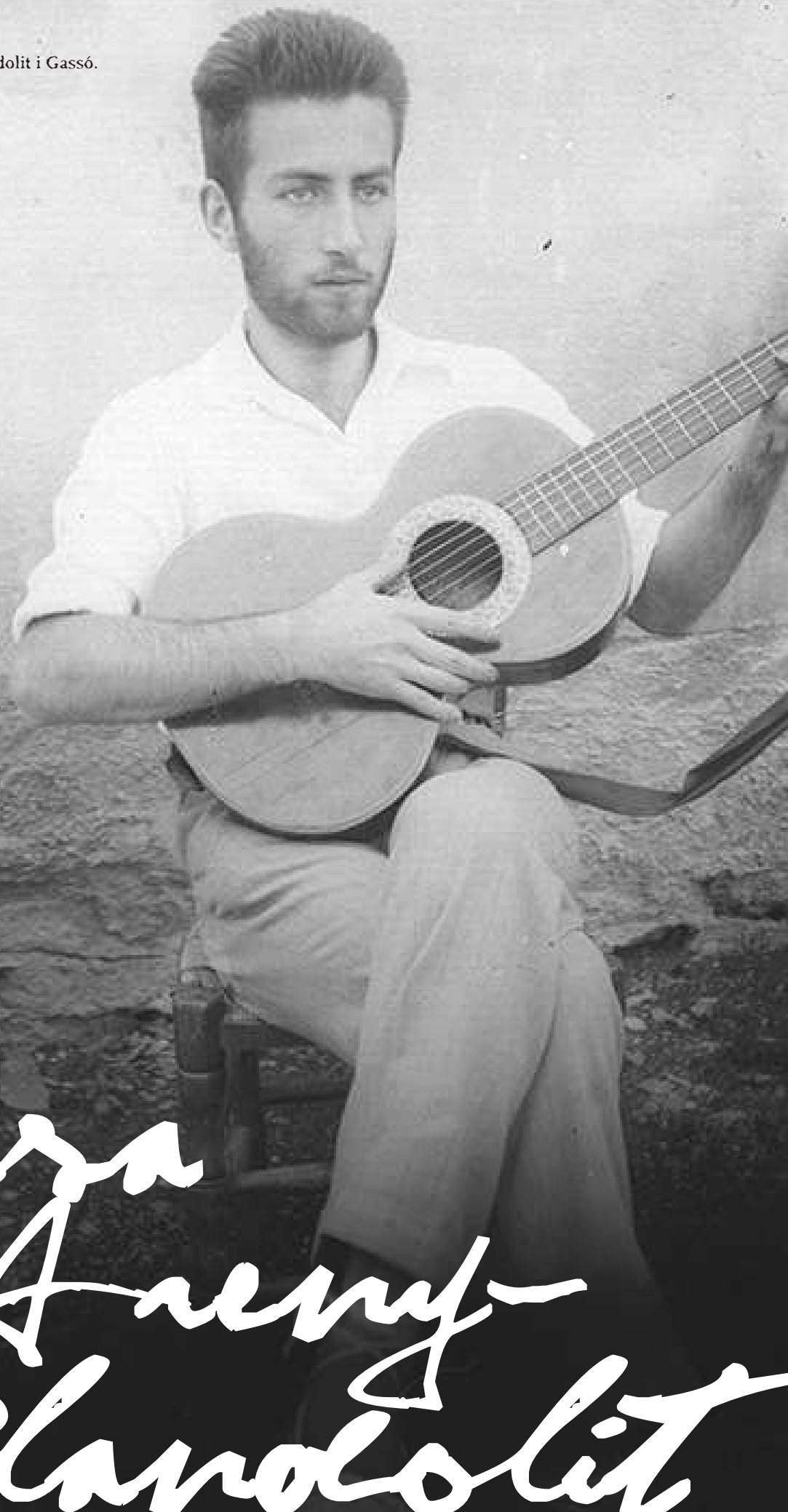
CRA_178

Vista del poble de Sant Julià de Lòria, d'esquerra a dreta: el peu de la muntanya Rocafort, el riu Gran Valira, els camps de conreus de la Valireta i les cases i eres: Fonda Jaume, cal Punes, casa Mas, era de cal Campaner del Pont, cal Campaner del Pont, cal Palauet, cal Mas d'Alins, ca la Sagrata, cal Casaler, cal Lluscà, cal Betriu, ca l'Huguet, Hotel Principal, cal Mallol, ca l'Agustinet, era de cal Mas d'Alins, ca l'Oliva, cal Calderer, cal Terrissaire i cal Mitenc, cal Sisquet i el safareig de la Valireta. A la dreta hi ha el camp de Perot. Al fons, l'era del Senzill i cal Guardiet. Al centre, la plaça Major, i darrere, el campanar de l'església de Sant Julià i Sant Germà. Al final del poble es veuen casa Josa i casa Molines. La carretera es perd cap a Rocacorba i les Arades.

1911-1913

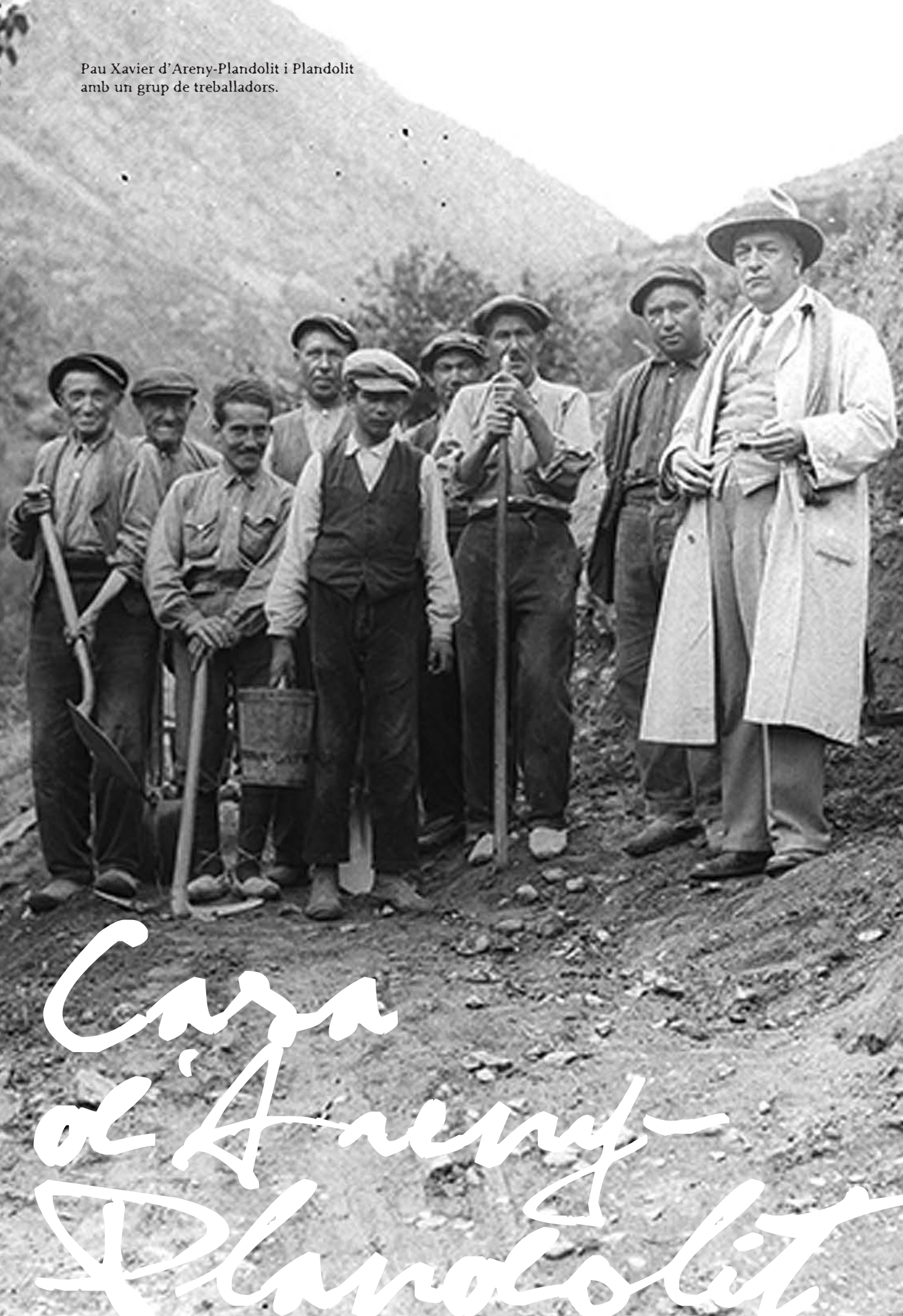
Original: Placa seca de gelatina 13 x 18 cm

Xavier d'Areny-Plandolit i Gassó.

Casa
d'Areny-
Plandolit

Pau Xavier d'Areny-Plandolit i Plandolit
amb un grup de treballadors.

Casa
d'Areny-
Plandolit

Casa Areny Plandolit (ACAP)

Autors:

**Pau Xavier d'Areny-
Plandolit i Plandolit
(1876-1936)**

**Xavier d'Areny-Plandolit i
Gassó
(1907-1981)**

Dates extremes de la producció:
1913-1945

Quantitat de negatius:

Quantitat de negatius: la quantitat es de tot el fons de la casa que suma 4.000 negatius sobre suport de vidre i plàstic (nitrat de cel·lulosa i triacetat de cel·lulosa)

Temàtica:

Familiar, retrats, paisatge, costumisme, actes oficials i treballs del camp...

Nota:

Del fons de la casa Areny-Plandolit, dins d'aquest primer període hi trobem dos fotògrafs que són pare i fill.

Pau Xavier d'Areny-Plandolit i Plandolit i Xavier d'Areny-Plandolit i Gassó. Actualment resulta molt difícil saber quines imatges van ser preses per Pau Xavier. Del seu fill Xavier queden més acotades perquè hi ha tota una part del fons fotogràfic de la seva producció que és propietat del Sr. Enric Palmitjavila. No obstant això, no vol dir que algunes de les imatges utilitzades en aquesta publicació hagin sigut fetes per Xavier d'Areny-Plandolit i Gassó.

El tercer fill que es va dedicar a la fotografia, Ramon d'Areny-Plandolit i Gassó (1914-1996), ja no entraria dins d'aquest primer període.

L'any 1999 l'Arxiu Nacional d'Andorra organitza una exposició i un catàleg amb fotografies d'aquest autor i amb fotografies del fons de la casa Rossell d'Ordino. *De la realitat a la subjectivitat. Els fons fotogràfics de les cases Rossell i Areny-Plandolit (1840-1940).*

AP_1683

La Creu Grossa, a Andorra la Vella. Al fons, Escaldes-Engordany.

[1913]

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_2177

Cotxe de línia la Seu d'Urgell-Andorra, matrícula L-744, a la frontera espanyola. Pau Xavier d'Areny-Plandolit, al costat dels carrabiners espanyols. Neus Gassó Homdedeu, a dins del cotxe de línia, i per la finestra treuen el cap la Neus i la Carolina d'Areny-Plandolit Homdedeu. 1920-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_038 neg.

Dos dones agafant aigua de la font de la plaça d'Ordino. 1920-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_1548

Un traginer al camí ral d'Ordino a la Massana. Al fons, el Casamanya.
1920-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_1527

Un nen fent pasturar porcs i vaques. 1920-1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_1315

Un grup d'homes davant de l'església de Sant Roc de Sornàs, durant els actes de la Festa Major. 1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

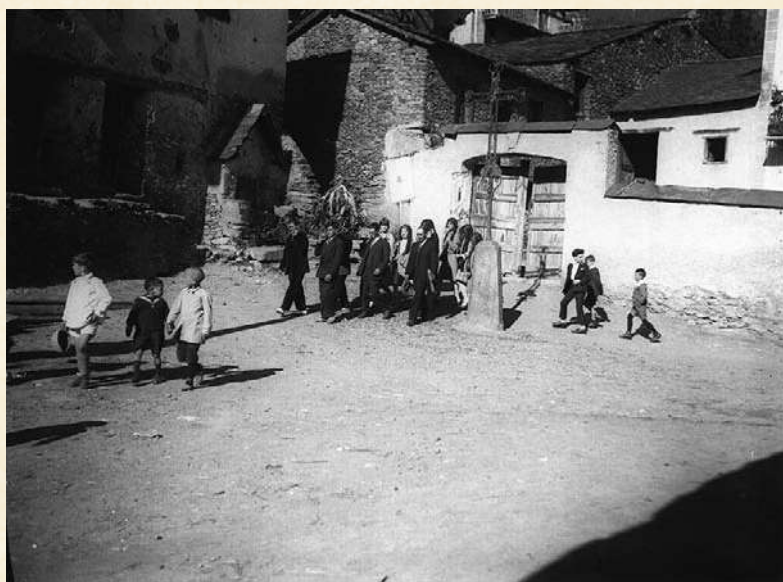

AP_1471

Grup d'homes transportant una caixa de mort, a la plaça d'Ordino, en direcció a l'església de Sant Corneli i Sant Cebrià.

Setembre del 1930

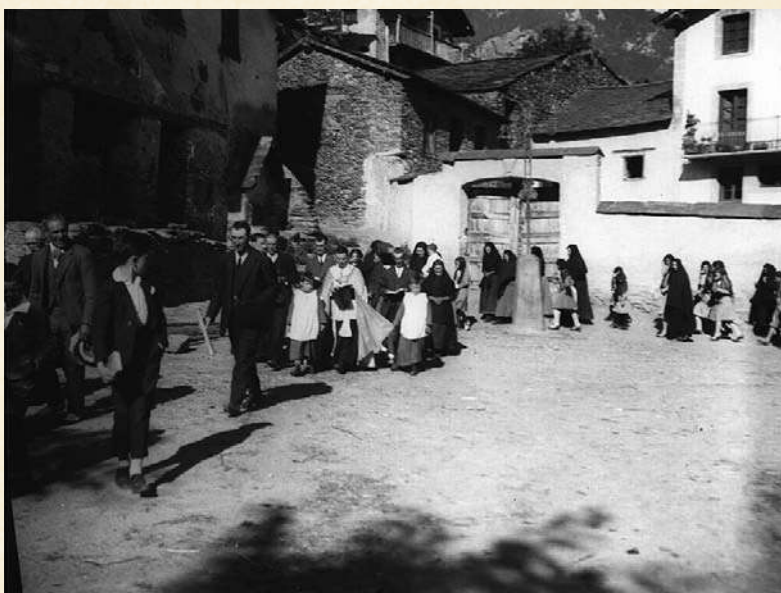
Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_1478

Processó a la plaça d'Ordino durant les celebracions de Sant Corneli i Sant Cebrià. 16 de setembre del 1930

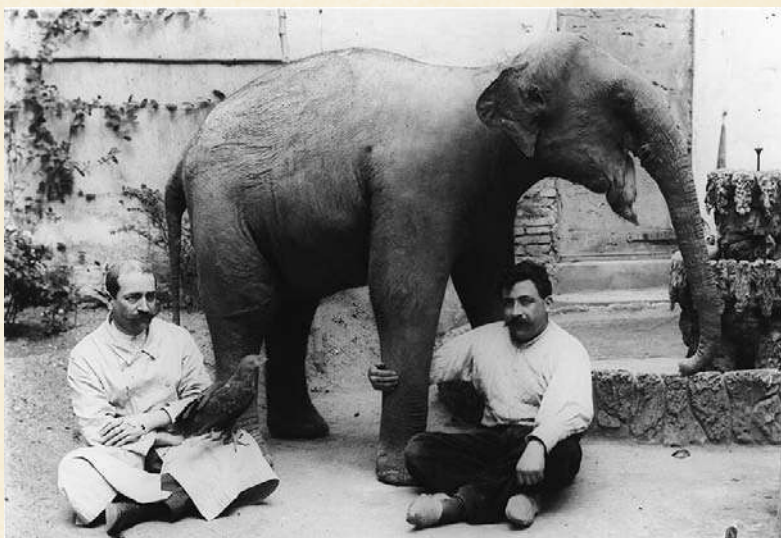
Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_1479

Processó a la plaça d'Ordino durant les celebracions de Sant Corneli i Sant Cebrià. 16 de setembre del 1930

Original: Placa de vidre seca de gelatina 9 x 12 cm

AP_036 neg. 33

L'elefanta Júlia dissecada, del Museu Areny de Ciències Naturals. 1913

Original: Placa de vidre seca de gelatina 13 x 18 cm

Imatge de Josep Claverol escanejada del llibre
Escrit amb llum Fotografies Josep i Valentí Claverol (Andorra 1902-1967)

*Josep
Claverol*

Fons Claverol

Autors:

**Josep Claverol
(1854-1921)**

Dates extremes de la producció:
[1902- 1921]

Quantitat de negatius:

Indefinida. Molta de la seva producció es va perdre durant la Guerra Civil Espanyola (plaques de vidre).

Temàtica:

Va posar un estudi fotogràfic amb llum natural al carrer major de la Seu d'Urgell. Va realitzar paisatges de la comarca de l'Alt Urgell, del Principat d'Andorra, així com escenes costumistes. Va ser el primer fotògraf (que tinguem documentat) que va realitzar una imatge del Consell General, l'any 1902.

Nota:

Josep Claverol va ser un gran productor de postals del primer quart del segle XX, signades com a José Claverol. Seo d'Urgel.

Algunes de les seves fotografies es poden veure al catàleg de l'exposició Escrit amb llum. Fotografies de Josep i Valentí Claverol (Andorra 1902-1967). Govern d'Andorra. Ministeri de Cultura, 1993.

En no disposar dels drets ni del permís de reproducció, no podem fer ús de cap de les imatges d'aquests fons.

BIBLIOGRAFIA

BRUTAILS, J.A. La coutume d'Andorra. Editorial Casal i Vall. Andorra, 1965.

DEVERELL, F. H. F. H. Deverell. Pioner de la fotografia andorrana (1886-1889). Ministeri del Portaveu del Govern, de Desenvolupament Econòmic, Turisme, Cultura i Universitats. Govern d'Andorra, 2008.

ESCORIHUELA, Isidre i VELA, Susanna. De la realitat a la subjectivitat. Els fons fotogràfics de les cases Rossell i Areny-Plandolit (1840-1940). Govern d'Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura. Arxiu Històric Nacional. Novembre de 1999.

UBACH Bernada, Josep Maria. "Tres segles d'imatges fotogràfiques", a Una història d'Andorra, temàtica. XXXIV Universitat catalana d'estiu, 17 d'agost del 2002, Prada de Conflent. Societat Andorrana de Ciències, pàg. 153-164.

SOLER, Carme. Viatge de ploma i paper. Il·lustracions gràfiques de l'Andorra del segle XIX. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Govern d'Andorra, 1996.

Govern d'Andorra